

ELGÜN NƏCƏFOV
Bakı Biznes Universiteti
elgunnecef1997@gmail.com

Ünvan: Həsən Bəy Zərdabi st 88a, Bakı Azerbaijan

PAŞA BANK ASC- DƏ AUDİTOR FƏALİYYƏTİNDƏ RİSKİN TƏHLİLİ VƏ ANALİTİK QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə, Paşa Bank ASC-də auditor fəaliyyəti ilə əlaqədar risk təhlili və analitik qiymətləndirmə istiqamətləri ətrafında müzakirələr aparılır. Auditorların maliyyə hesabatlarını auditləmə zamanı mövcud risklər və onların qiymətləndirilməsi, audit riskinin təşkilatın maliyyə və əməliyyatları üzrə üç əsas hissəsini əhatə edir: xalis risk, daxili nəzarət sistemi ilə bağlı risk və səhvlərin aşkar edilməməsi riski.

Auditin keyfiyyətini yüksəltmək üçün auditorlar analitik prosedurlardan istifadə edir və bu prosedurların həqiqiyyəti, obyektivliyi, təşkilatın xüsusiyyətləri, informasiya keyfiyyəti və müqayisəliliyi nəzərə alınmalıdır. Məqalə, daxili audit proseslərinin təkmilləşdirilməsi, risk əməliyyatları idarəsi, əməliyyat proseslərinin qiymətləndirilməsi, texnologiya istifadəsi, hesabatçılıq və nüfuz analizi kimi auditor fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinə diqqət çəkir.

Ən nəzərə çarpıcı olan nöqtələrdən biri də auditorların müstəqil audit şirkətləri ilə əməkdaşlıq edərək obyektivlik və müstəqilliyini təmin etməsi və beynəlxalq auditor təcrübəsində analitik prosedurların geniş istifadəsinin vurğulanmasıdır. Bu istiqamətlər auditorlar üçün effektiv risk idarəetmə və təhlil prosesini təmin edir.

Açar sözlər: audit, banklar, analitik prosedurlar, risklər

Maliyyə hesabatlarının auditi zamanı auditor tərəfindən bütün əhəmiyyətli səhvlərin aşkar olunması mümkün deyil. Bununla əlaqədar audit riskinin mövcudluğu labüddür. Audit riski sifarişçi bankda audit başa çatdıqdan sonra auditor tərəfindən maliyyə hesabatlarının auditi nəticəsində aşkar edilən əhəmiyyətli səhvləri (xətalrı) öz üzərinə götürərək müsbət auditor rəyinin verilməsidir. Səhvlərin aşkar edilməməsi riskindən bəhs edərkən qeyd etmək lazımdır ki, bununla əlaqədar təsərrüfat əməliyyatlarının xüsusiyyəti, onların standart olması, tezliyi, mürəkkəbliyi mühüm əhəmiyyət kəsb edir, seçmə problemi isə fəaliyyətin müstəqil sahəsi hesab olunur. Audit yanaşması-

nın mərkəzində duran və hər bir sahədə audit riskinin qəbul edilə bilən məqbul səviyyəsini qorumaq üçün lazımi minimum səylərin planlaşdırılmasında əsas olan risklərin qiymətləndirilməsi prosesi audit üçün əhəmiyyətli səhvlərin yaranma ehtimalına qarşı tədbirləri planlaşdırmağa və müştərinin konkret vəziyyəti ilə birbaşa bağlı olan audit prosedurlarını seçməyə imkan verir.

Audit nəzarətinin planlaşdırılması mühasibat (maliyyə) hesabatlarının, keyfiyyətinin, təsərrüfat-maliyyə əməliyyatlarının qanuniliyinin və dürüstlüyününə və onların mühasibat uçotu hesablarında əks etdirilməsinin dürüstlüyününə üçün auditi üçün aparılır (4. Sh 54).

Toplanmış audit sübutlarının əsaslı olmasına dair qiymətləndirilən aparmaq və sənədlərə, sorğu cavablarına, rəhbərlikdən və bankın idarə edilməsinə cavabdeh olan səlahiyyətli şəxslərdən əldə olunmuş digər məlumatlara zidd və ya onların düzgünlüyünə şübhə yaradan dəlillər müşahidə olunduqda onlara qarşı tədbirli davranmaq tələb edilir.

Auditor riskindən bəhs edərkən həmin riskin üç tərkib hissəsini ələqələndirmək lazımdır: xalis risk, daxili nəzarət sistemi ilə bağlı risk və səhvlərin aşkar edilməməsi riski. Mahiyyət etibarı ilə xalis auditor riski yalnız birbaşa seçim məsələsi ilə bağlı olan səhvlərin aşkar olunmaması riski ilə əlaqəli deyil. Təsərrüfat fəaliyyəti riski müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin xüsusiyyətini qiymətləndirilməsindən irəli gəlir. Bu da xalis metodoloji xarakterli problemdir. O, əsasən müəssisənin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə, müəssisənin maliyyə sabitliyi ehtiyatları ilə bağlı kompleks iqtisadi təhlilin nəticələrinə əsaslanır, daha doğrusu, bu, xalis maliyyə təhlili çərçivəsindən çıxan, daha çox idarəetmə təhlili və ya istehsal təhlili ilə, resursların təhlili ilə bağlı problemlərdən hesab olunur. Bu məsələ auditor yoxlamasının ilkin mərhələsində həll olunmalıdır. Bundan savayı, əgər söhbət daxili nəzarət sistemindən gedirsə, onun qiymətləndirilməsinə düzgün yanaşma-onun qiymətləndirilməsinin əsas metodikası – konkret audit firması tərəfindən aparılan auditin obyektinə ola bilər və auditor yoxlanılan təsərrüfat subyektində daxili nəzarət sisteminin düzgün qurulmasına köməklik göstərə bilər.

"Auditin planlaşdırılması" (ASIÜS 036/ 049-99) standartının tələbinə görə auditorun işi yaxşı planlaşdırılmalı, hər şeydən əvvəl yoxlamanın aparılması üzrə plan hazırlanmalıdır. Plan tərtib olunarkən audit riskinin dərəcəsinə fikir verilməlidir. Bu məqsədlə müəssisənin istehsal fəaliyyətinin nəticələrinin qabaqcadan təhlili aparılır. Belə təhlil auditin düzgünlüyünə istiqamətini işləyib hazırlamağa imkan verir.(4. Sh 25)

Risqlərin yaranması səbəblərinə tənzimləmə və əməliyyat mühitində, məlumat sistemlərində əhəmiyyətli və sürətli dəyişikliklər (nəticədə, daxili nəzarətlə bağlı riski dəyişə bilər), əməliyyatların əhəmiyyətli və sürətli şəkildə inkişafı (bu, nəzarət vasitələrini gərginləşdirir və onlarda riskin zəifləmə-

sini artırma bilər), yeni texnologiyaların istehsal prosesində və ya məlumat sisteminə inkorporasiyası (bu, daxili nəzarətlə əlaqədar riski dəyişə bilər), korporativ formalaşma (heyətin ixtisara salınması, nəzarət etmədə və vəzifələrin bölünməsində dəyişikliklərlə müşahidə edilə bilər və bu da daxili nəzarətlə bağlı riski dəyişdirə bilər), xarici əməliyyatların genişlənməsi, yeni mühasibat uçotu prinsiplərinin qəbulu və ya mühasibat uçotu prinsiplərinin dəyişdirilməsi (məliyyə hesabatlarının hazırlanmasında risklərə təsir edə bilər) aid etmək olar. Əgər nəzərə alsaq ki, bu və ya digər layihə yüksək dərəcədə risklə bağlıdır, onda müəssisə rəhbərliyinin onun dərəcəsinin aşağı salınması imkanlarının axtarılmasında maraqlı olmaları başa düşüləndir.

Auditor sübutlarını əldə etmək məqsədi ilə analitik prosedurlardan istifadə zamanı aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

–analitik prosedurların həqiqiliyi və əldə edilmiş nəticələrin obyektivlik dərəcəsi;

–yoxlanılan təşkilatın biznesinin xüsusiyyətləri;

–bütün növ informasiyalara giriş imkanları;

–həmin informasiyaların keyfiyyəti və müqayisəliliyi

Analitik prosedurları tətbiq etmədən auditin səmərəliliyini yüksəltmək mümkün deyil, çünki həmin prosedurlar tək-cə işlərin əməktutumunu azaltmır, eyni zamanda, müştərinin biznesini, onun xüsusiyyətlərini və qanunauyğunluqlarını dərinlən başa düşməklə auditor fəaliyyətinin intellektual səviyyəsini yüksəldir. Bütün bunlar auditin keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədi ilə iqtisadi təhlilin metodikalarının təkmilləşdirilməsini tələb edir.

1. **Daxili Audit Prosesləri:*** Bankın daxilində auditorların effektiv işləməsini təmin etmək üçün daxili audit proseslərini təkmilləşdirmək və müstəqil təhlillər təşkil etmək.

2. ***Risk Əməliyyatları İdarəsi:*** Risk əməliyyatları idarəsi vasitəsilə, potensial riskləri təhlil etmək və idarə etmək, auditorların risklərə hazır olmağını təmin etmək.

3. ***Əməliyyat Proseslərinin Qiymətləndirilməsi:*** Bankın auditorları əməliyyat proseslərini dəqiq qiymətləndirmək üçün analitik alətlər və təcürübəyə əsaslanan metodologiyalar istifadə etməlidir.

4. ***Texnologiya İstifadəsi:*** İnformasiya texnologiyalarının auditor fəaliyyətinə daxil edilməsi və avtomatlaşdırılması vasitəsilə riskləri daha sürətli və effektiv şəkildə qiymətləndirmək.

5. ***Hesabatçılıq və Nüfuz Analizi:*** Finansal hesabatların və nüfuz analizi vasitəsilə potensial riskləri müəyyənləşdirmək və qiymətləndirmək.

6. ***Müstəqil Audit Şirkətləri ilə Əməkdaşlıq:*** Müstəqil audit şirkətləri ilə əməkdaşlıq edərək auditorların obyektivliyini və müstəqilliyini təmin etmək.

Bu istiqamətlər, auditor fəaliyyəti əsasında risklərin daha effektiv bir şəkildə idarə edilməsini və təhlil edilməsini təmin edə bilər.

Beynəlxalq auditor təcrübəsində analitik prosedurlardan geniş istifadə olunur. Onlara ümumi yanaşmalar Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyasının (IFAC–International Federation of Accountants) şuralarından biri olan Beynəlxalq Audit və Təsdiqləmə Standartları Şurası (IAASB–International Auditing and Assurance Standards Board) tərəfindən hazırlanmış “Analitik prosedurlar” Beynəlxalq Auditor Standartında (IAS 520 “Analytical Procedures”) əks etdirilmişdir. Amerika Diplomlu İctimai Mühasiblər İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən Auditor Standartlarının Hazırlanması Üzrə Şura (American Institute of Certified Public Accountants – AICPA) hesab edir ki, analitik prosedurlar o qədər mühümdür ki, onların tətbiqi istənilən auditedə, hətta ümumi yoxlama zamanı da vacibdir (SAS No 56).

Ədəbiyyat Siyahısı

1. Abbasov, İ.M. Audit / İ.M. Abbasov. – Bakı: Bakı Biznes Universiteti
2. Aleksander, D. Maliyyə hesabatının beynəlxalq standartları: nəzəriyyədən praktikaya / D. Aleksander, A. Britton, Yorissen A/ rus dilindən tərcümə. Prof. S.M. Səbzəliyevin rəhbərliyi ilə / – Bakı: İqtisad Universiteti, –2010, – 762 s
3. Audit /i.e.d., prof.V.T. Novruzovun elmi redaktəsi ilə / – Bakı: Azər nəşr, – 2011, – 530 s.
4. Kazımov, R.N. Praktiki audit. Dərslik. / R.N. Kazımov, C.B. Namazova. – Bakı: CBS, – 2012, – 246 s
5. <https://www.pashabank.a>
6. <https://audit.gov.az/>

E. Nəcəfov

Directions of risk analysis and analytical assessments in auditor activity at Pasha Bank OJSC

Summary

In the article, there are discussions about the directions of risk analysis and analytical evaluation related to auditor activity in Pasha Bank OJSC. The risks and their assessment during the audit of auditors financial statements include three main parts of the audit risk on the organization's finances and operations: net risk, risk related to the internal control system, and the risk of non-detection of errors. To improve the quality of the audit, auditors use analytical procedures, and the authenticity, objectivity, chare-

cteristics of the organization, information quality and comparability of these procedures should be taken into account. The article focuses on various aspects of the auditor's work, such as improving internal audit processes, maning risk operations, evaluating operational processes, using technology, reporting and reputation analysis. One of the most striking points is the fact that auditors cooperate with independent audit companies to ensure their objectivity and emphasize the extensive use of analytical procedures in international auditor practice. These guidelines provede an effective risk management and analysis process for auditors.

Keywords: audit, banks, analytical procedures, risks

Е.Наджафов

**Направления анализа рисков и аналитической оценки в
аудиторской деятельности в ОАО «Паша Банк»
Резюме**

В статье рассматриваются направления анализа рисков и аналитической оценки, связанные с аудиторской деятельностью в ОАО «Паша Банк». Риски и их оценка при проверке финансовой отчетности аудиторов включают три основные части аудиторского риска финансов и деятельности организации: чистый риск, риск, связанный с системой внутреннего контроля, и риск необнаружения ошибок. Для повышения качества аудита аудиторы используют аналитические процедуры, при этом должны учитываться подлинность, объективность, особенности организации, качество информации и сопоставимость этих процедур. Статья посвящена различным аспектам работы аудитора, таким как совершенствование процессов внутреннего аудита, управление рисковыми операциями, оценка операционных процессов, использование технологий, отчетность и анализ репутации.

Одним из наиболее ярких моментов является тот факт, что аудиторы сотрудничают с независимыми аудиторскими компаниями, чтобы обеспечить их объективность и независимость и подчеркнуть широкое использование аналитических процедур в международной аудиторской практике. Эти руководящие принципы обеспечивают эффективный процесс управления рисками и анализа для аудиторов.

Ключевые слова: аудит, банки, аналитические процедуры, риски

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 09.01.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 02.02.2024

**Rəyçi: Professor.İ.A.Məmmədov
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.**